

Musiqi arxivlərinin əmanətləri

Unudulmuş mahnılar yeni həyat qazanır

Bəzən bir misra kifayət edir ki, insanın yaddaşında iz qoysun. Sözləri tam xatırlanmayan, müəllifi və ifaçısı bilinməyən, amma melodiyası və ya bircə sətri illər sonra belə insanı keçmişə aparan mahnılar var. İllər əvvəl yaranmış bu mahnılar zaman keçdikcə, informasiya bolluğu, musiqi bazarının tələbləri və zövqlərin sürətlə dəyişməsi axarında kənarda qalıb. Müasir dinləyici üçün, sanki, yadlaşmış bu musiqilər işığa çıxarılmısa, yeni həyat qazanmağa möhtacdır.

Prezident İlham Əliyevin müvafiq Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Mədəniyyəti – 2040” konsepsiyasında əksini tapmış bu zərurət 2026–2030-cu illəri əhatə edən dövrdə qədim, klassik və müasir Azərbaycan musiqisinin, o cümlədən unudulmuş və ya heç vaxt ifa olunmamış əsərlərin sistemli şəkildə araşdırılmasını aktuallaşdıraraq gündəmə gətirib. Konsepsiya Azərbaycan mədəniyyətinin uzunmüddətli inkişaf strategiyasını müəyyənləşdirərək milli-mədəni irsin qorunmasını və müasir dövrün tələblərinə uyğun şəkildə təbliğini əsas hədəflərdən biri kimi irəli sürür. Bu yanaşma folklor nümunələrinin orijinal formada, yaxud müasir yanaşma ilə yenidən işlənərək audio və videoyazılar şəklində təqdim olunması, bu irsin yaşadılması və gələcək nəsillərə ötürülməsi baxımından həlledici əhəmiyyət daşıyır.

Sənəddə vurğulanır ki, folklor musiqisi yalnız keçmişin mirası deyil, həm də canlı mədəni prosesdir. Bu baxımdan, qədim musiqi nümunələrinin müasir texnologiyalar vasitəsilə yenidən təqdim edilməsi, beynəlxalq platformalarda tanıtılması və mədəni irsin tərkib hissəsi kimi cəmiyyətə inteqrasiyası vacibdir.

Eyni zamanda, gənc ifaçı və tədqiqatçıların bu sahəyə cəlb olunması da ön plana çəkilir. Unudulmuş və ya az tanınan əsərlərin yenidən səsləndirilməsi, onların tarixçəsinin araşdırılması və geniş ictimaiyyətə təqdim olunması musiqi yaddaşımızın boşluqlarını doldura bilər. Bu isə Azərbaycan musiqisinin yalnız qorunmasını deyil, həm də davamlı inkişafını təmin edən mühüm amildir.

Unudulmanın səbəblərindən biri isə müəllif və ifaçı haqqında məlumatların sistemli şəkildə qorunmamasıdır. Bir çox mahnılar arxivlərdə qalıb, radio lentlərində itib-batıb və ya yalnız yaşlı nəslin xatirələrində yaşayır. Gənc nəsil isə bu musiqilərlə təsadüfi şəkildə – bəzən sosial şəbəkədə bir videoda, bəzən də ailə məclisində eşidilən bir misra vasitəsilə tanış olur.

Digər tərəfdən, ifaçıların seçimində də texniki və estetik faktorlar rol oynayır. Çətin notlar, geniş nəfəs tələb edən uzun frazalar, emosional yükü ağır olan mətnlər mahnı seçimində mühüm əhəmiyyət daşıyır. Müasir musiqi sənayesində isə daha çox asan qavranılan,

tez yayılan və kommersiya baxımından uğur gətirən mahnılara üstünlük verilir. Bu isə dərin məna daşıyan, lakin ifası çətin olan əsərlərin kənarda qalmasına səbəb olur. Halbuki bu mahnılar dövrün ruhunu, insanların hisslərini, sosial və mədəni düşüncə tərzini əks etdirən sənədlərdir. Onların yenidən üzə çıxarılması, arxivlərin araşdırılması, gənc ifaçılar tərəfindən yeni interpretasiyada təqdim olunması milli musiqi irsimizin davamlılığını təmin edə bilər.

Bu sırada ilk olaraq XVIII əsrdə yaranmış Dərbəndli Fətəli Xanın mahnısı xüsusi yer tutur. Bu əsər Azərbaycan xalq musiqiləri içində ən erkən, 1817-ci ildə nota alınmışdır. Günümüzdə bu musiqinin heç eşidilməməsi tarixi yaddaş baxımından ciddi itkidir. Xalq artisti Yalçın Rzaadənin repertuarında yer alan “Girdim yarın bağçasına” mahnısı bu gün nə radio və televiziya, nə də konsert proqramlarında səslənir.

Azərbaycan musiqisində xüsusi mərhələ sayılan caz-muğam istiqamətində isə Vaqif Mustafazadənin fəaliyyəti mühüm yer tutur. O, 1971-ci ildə adı Cəfər Cabbarlının eyniadlı əsərindən götürülən “Sevil qrupu”nu yaradıb. Bu kollektivin repertuarında yer alan və bu gün demək olar ki, səslənməyən “Qara qaşın vəsməsi” də unudulmuş nümunələr sırasındadır. Eyni taleyi Xalq artisti Elmira Rəhimovanın ifasında tanınmış “Sənsiz bu axşam” da yaşayır.

Folklor və aşiq sənəti sahəsində isə Aşiq Pənahın 1960-cı illərdə ifa etdiyi “Məndədir” xüsusi qeyd olunmalıdır. Mahnı həm söz, həm də melodik

baxımdan klassik aşiq üslubunun parlaq nümunəsidir.

Azərbaycan SSR Xalq artisti Gülağa Məmmədovun repertuarındakı “Bizim Lənkəran” da regional musiqi ənənələrinin canlı nümunəsidir. 1960-cı illərdə ifa olunan mahnı həm yerli koloriti, həm də milli musiqi dilini əks etdirsə də, bu gün demək olar ki, unudulub. Eyni zamanda, “Yaylıq” kimi

giriş sözü yazırdım. Disklər arasında həm balet, həm simfonik, həm fortepiانو və vokal əsərləri yer almışdı. Lakin topludakı mahnı janrına aid musiqi nümunələrindən ibarət bir disk mənim diqqətimi xüsusilə cəlb etdi. Etiraf edək ki, həmin mahnıların bir çoxunun mövcudluğundan o vaxta qədər xəbərim yox idi. Daha çox simfonist və balet musiqisi müəllifi kimi tanınan Arif Məlikovun Şövkət Ələkbərova, Zeynəb Xanlarova, Flora Kərimova, Nisə Qasımova, Akif İslamzadə, Rəşid Behbudov, Müslüm Maqomayevin ifalarında səslənən bir-birindən gözəl mahnıları var. Onların bir çoxu internetdə də yoxdur. Lakin düşünürəm, dövlət arxivində ola bilər. Sadəcə, bu kimi əsərlər üçün güclü təbliğ olmalıdır. Çünki bayağı musiqidənsə gənclər belə zəngin peşəkar əsərlər dinləməlidirlər ki, zövqləri düzgün istiqamətdə formalaşsın.

Hər dövrdə yüzlərlə, bəlkə də minlərlə mahnı yaranır və zaman özü təbii seçim edir. Güclü nümunələr qalır, zəiflər arxa plana keçir və yaddan çıxır. Bu, sənətin inkişaf mexanizmidir. Digər tərəfdən, arxiv siyasəti, repertuar planlaması və müəllif hüquqları sistemi zəifdirsə, çox təəssüf ki, dəyərli əsərlər də diqqətdən kənarda qala bilər. Bəzən keyfiyyətli mahnı sadəcə PR və media dəstəyi görmədiyi üçün də itib-batır.

Arxivdə qalan, amma efiyə çıxarılmayan mahnıların dövrüyyəyə buraxılmamasına gəldikdə, qeyd edə bilərəm ki, bunun bir neçə səbəb var: müəllif hüquqları və icazə məsələləri, keyfiyyətli rəqəmsallaşdırmanın olmaması, redaksiya siyasətinin kommersiya yönümlü olması; gənc auditoriyanın “reyting” meyarı və s.

Təbii ki, əgər bayağı mahnıdırsa, oxunmasa yaxşıdır, lakin peşəkar əsərdirsə mədəniyyət üçün yaratdığı risklər mövcud ola bilər. Qeyd edim ki, bir vaxtlar Səfa Qədimova, Rübəbə Muradova, Rəşid Behbudov, Akif İslamzadə, Şövkət Ələkbərova və digər tanınmış müğənnilər tərəfindən ifa olunan mahnılar təkcə melodik nümunə deyil, həm də vokal və xanəndə məktəbi idi. Bu mahnılar qorunur, amma sistemli və tam rəqəmsallaşdırılmış şəkildə deyil. Müəyyən qurumlarda arxivlər mövcuddur, lakin açıq platforma, əlçatan kataloq və elmi təsnifat tam sistemləşməyib. Halbuki bu, milli musiqi təhlükəsizliyi məsələsidir. Rəqəmsallaşdırma təkcə faylların köçürülməsi deyil, müəlliflik, tarix, janr təsnifatı, ifaçı haqqında dəqiq məlumatların toplanması da vacibdir. Əks halda, arxiv yaransa da, işlək deyil.

duet şəklində oxunan, məhəbbət mövzusunda həsr edilən Xalq mahnıları da yaddan çıxmaq üzrədir.

Sadələndirən mahnıların demək olar ki, hər biri unudulmuş musiqi nümunələridir. Lakin bu, onların yenidən dirçəldilməsinin mümkünsüz olduğu anlamına gəlmir. Əksinə, sistemli şəkildə toplanması, arxiv materiallarının üzə çıxarılması, notlaşdırılması və yeni ifaçılar tərəfindən səsləndirilməsi Azərbaycan musiqi irsinə ikinci həyat verə bilər.

Mövzu ilə bağlı Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının İxtisas musiqi məktəb-studiyasının elmi-metodiki işlər üzrə direktor müavini, sənətsünashlıq üzrə fəlsəfə doktoru Aytən Baxşıyeva dedi:

– Mənə elə gəlir ki, “unudulmuş mahnı” anlayışı təkcə bir mahnının səslənməməsi deyil, onun ümumi kollektiv yaddaşdan silinməsi ilə bağlıdır. Təbii ki, bu xoşagəlməyən mənfii haldır. Mahnı notda, arxivdə, hətta “YouTube” kanalında qala bilər, amma onu heç kim xatırlamır, oxumur, paylaşırsa, artıq “unudulmuş”dur.

Musiqişünaslıq baxımından isə məsələ daha mürəkkəbdir və bu, artıq bir problemə çevrilir. Məsələn, Azərbaycan Dövlət Televiziyası və Azərbaycan Radiosu arxivlərində yüzlərlə mahnı qorunur. Onlar mövcuddur, amma efiyə dövrüyyədə deyillər. Deməli, “unudulmaq” bəzən fiziki yox, kommunikativ prosesdir – mahnı mədəni dövrüyyədən çıxır.

Mən illər öncə Arif Məlikovun əsərlərindən ibarət disklər toplusuna